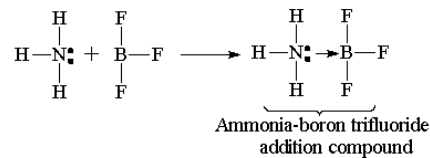

I.9.3. A datív kötés, koordinációs komplexek

Datív kötés: formálisan, a kötő elektrópárt csak az egyik atom adja. Alapesete az addíciós vegyület:

vagy pl.: $\text{AlCl}_3 + \text{Cl}^- \rightarrow \text{AlCl}_4^-$; $\text{SbF}_5 + \text{F}^- \rightarrow \text{SbF}_6^-$

Sőt: $\text{H}_2\text{O} + \text{H}^+ \rightarrow \text{H}_3\text{O}^+$; $\text{NH}_3 + \text{H}^+ \rightarrow \text{NH}_4^+$

Komplexek: egy központi ion vagy atom köré elektron-donor molekulák (ionok) „koordinálódnak” *datív* (más néven: *koordinatív*) kötéssel.

Laborból ismert „ammin”-komplexek:

$\text{AgCl} + \text{ammónia}$, $\text{Cu-szulfát} + \text{ammónia}$, stb. Az NH_3 -molekulák a központi ionhoz kötődő *ligandumok*.

Továbbá, nevezetes vas (Fe^{2+} és Fe^{3+})-komplexek:

$\text{Fe}(\text{CN})_6^{4-}$ hexacianoferrát(II); K-só: sárga vérlúgsó

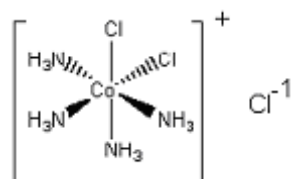
$\text{Fe}(\text{CN})_6^{3-}$ hexacianoferrát(III); K-só: vörös vérlúgsó

(*Berlini kék, festék:* $\text{Fe}_4[\text{Fe}(\text{CN})_6]_3$.) *Fordítva.: Turnbull-kék.*

Koordinációs szám: ahány ligandum kötődik (koordinálódik). Példák:

Fémion	ligandum	komplex	koord.szám
Ag^+	+ 2 NH_3	$\rightleftharpoons \text{Ag}(\text{NH}_3)_2^+$	2
Ag^+	+ 2 $\text{S}_2\text{O}_3^{2-}$	$\rightleftharpoons \text{Ag}(\text{S}_2\text{O}_3)_2^{3-}$	2
Ag^+	+ 2 Cl^-	$\rightleftharpoons \text{AgCl}_2^-$	2
Pb^{2+}	+ 2 OAc^-	$\rightleftharpoons \text{Pb}(\text{OAc})_2$	2
Cu^+	+ 2 NH_3	$\rightleftharpoons \text{Cu}(\text{NH}_3)_2^+$	2
Cu^{2+}	+ 4 NH_3	$\rightleftharpoons \text{Cu}(\text{NH}_3)_4^{2+}$	4
Zn^{2+}	+ 4 CN^-	$\rightleftharpoons \text{Zn}(\text{CN})_4^{2-}$	4
Hg^{2+}	+ 4 I^-	$\rightleftharpoons \text{HgI}_4^{2-}$	4
Co^{2+}	+ 4 SCN^-	$\rightleftharpoons \text{Co}(\text{SCN})_4^{2-}$	4
Fe^{2+}	+ 6 H_2O	$\rightleftharpoons \text{Fe}(\text{H}_2\text{O})_6^{2+}$	6
Fe^{3+}	+ 6 H_2O	$\rightleftharpoons \text{Fe}(\text{H}_2\text{O})_6^{3+}$	6
Fe^{2+}	+ 6 CN^-	$\rightleftharpoons \text{Fe}(\text{CN})_6^{4-}$	6
Co^{3+}	+ 6 NH_3	$\rightleftharpoons \text{Co}(\text{NH}_3)_6^{3+}$	6
Ni^{2+}	+ 6 NH_3	$\rightleftharpoons \text{Ni}(\text{NH}_3)_6^{2+}$	6

Komplexek tipikus szerkezete: Pl. $[\text{Co}(\text{NH}_3)_4\text{Cl}_2]\text{Cl}$

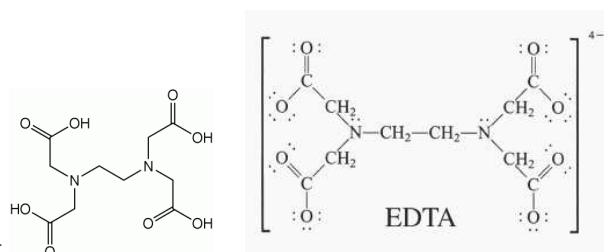
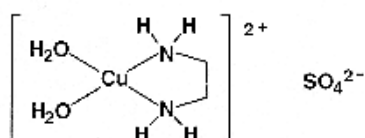
A koordinációs szférában különböző számú NH₃ lehet:

<i>Solid</i>	<i>Color</i>	<i>Ionized Cl⁻</i>	<i>Complex formula</i>
CoCl ₃ .6NH ₃	Yellow	3	[Co(NH ₃) ₆]Cl ₃
CoCl ₃ .5NH ₃	Purple	2	[Co(NH ₃) ₅ Cl]Cl ₂
CoCl ₃ .4NH ₃	Green	1	<i>trans</i> - [Co(NH ₃) ₄ Cl ₂]Cl
CoCl ₃ .4NH ₃	Violet	1	<i>cis</i> -[Co(NH ₃) ₄ Cl ₂]Cl

A komplexkémia történetéből: The coordination chemistry was pioneered by Alfred Werner (1866-1919). He received the Nobel Prize in 1913 for his coordination theory of transition metal-amine complexes. .. At the start of the 20th century, inorganic chemistry was not a prominent field until Werner studied the metal-amine complexes such as [Co(NH₃)₆Cl₃]. Werner recognized the existence of several forms of cobalt-ammonia chloride. These compounds have different color and other characteristics. The chemical formula has three chloride ions per mole, but the number of chloride ions that precipitate with Ag⁺ ions per formula is not always three. He thought only ionized chloride ions will form precipitate with silver ion.

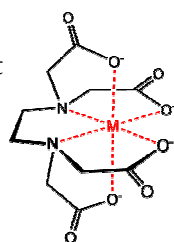
Többfogú ligandumok: „kelát”-komplexek

Pl. etilén-diamin: H₂N-CH₂-CH₂-NH₂ (jelölése: en). Cu²⁺ – ionnal növényvédőszer, kiserelés pl. szulfátként

Legfontosabb: EDTA: etiléndiamin-tetraecetsav, ill. -acetát

Az EDTA **hatfogú** komplexet

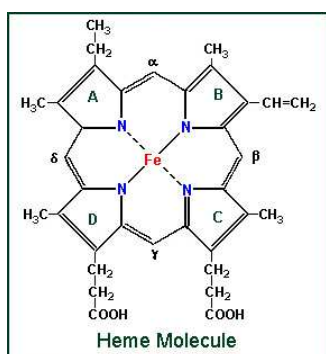

alkot fémionokkal (pl. Cu²⁺) :

EDTA az élelmiszeriparban:

Under the brand name Dissolvine®, Akzo Nobel offers a complete line of chelating agents for a wide range of food and non-food applications.

Koordinációs
Hemoglobin:

komplexek NAGYON gyakoriak a természetben:
heme + fehérje

I.9.4. Komplexek elektronszerkezete

Általánosságban ezt mondhatjuk: itt is **datív** kötés van;

a ligandum magános elektronpárja köt be a központi atomra (ionra). Ebben az esetben az is szempont, hogy a központi atom körül nem csak a 3d pályákat, hanem a 4s és 4p pályákat is a vegyértékhéj részeként tekinthetjük.

Így összesen 18 elektronnak lehet hely!

Pl. a $\text{Fe}(\text{CN})_6^{4-}$ (ld. lentebb is):

$3d^6 + 6 \times 2$ el. a cianidból $\Rightarrow$ 18 el. a Fe körül.

De a $\text{Fe}(\text{CN})_6^{3-}$ (Fe(III)) esetén:

$3d^5 + 6 \times 2$ el. a cianidból $\Rightarrow$ csak 17 el. a Fe körül.

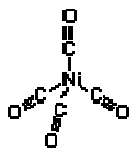
Ni-tetrakarbonil: (maga a fém Ni, ox. sz. = 0). Érdekes: a CO nem az O-nel, hanem a C-nel kötődik!

Elektronszerkezet:

$3d^8 4s^2 + 4 \times 2$ el. = 18 el. a Ni

(Úgy képzelhetjük el, hogy a Ni

elektronhéj $\Rightarrow$ „diamágneses” – a fogalmat ld. alább.)

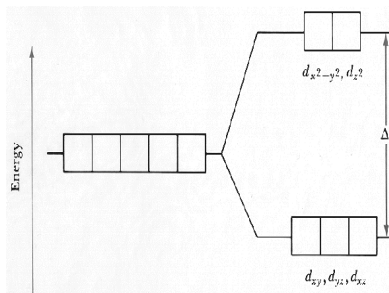
körül.

körül $3d^{10} 4s^2 4p^6$ konfiguráció. Igazi *kovalens* kötés, *zárt*

Másik modell (*kristálytér-elmélet*): az elektronszerkezet leírásában gyakran elegendő csak a központi atom pályáit tekinteni. A szabad atomban (ionban) az 5 db d-pálya „degenerált”, energiájuk azonos; a ligandumok elektromos terében a szimmetria lecsökken, a d-pályák már nem mind azonos energiájúak; ennek a „felhasadásnak” a részleteitől függ az elektronszerkezet.

Pl. oktaéderes térben:

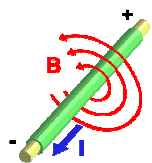
<http://bouman.chem.georgetown.edu/S02/lect32/lect32.htm>

14/1. ábra

Komplexek mágneses

Általánosságban a mozgó töltés = elektromos áram, melynek

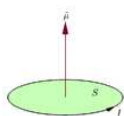
tulajdonságai

mágneses tere van.

Speciálisan: köráramhoz tartozik (ld. H-atom)

mágneses momentum

Továbbá: az elektronoknak Komplexekben a

saját mágneses momentuma is van, a spin.

spinje. A komplex elektron-

mágnesség eredete az elektronok (vektorként összegződő) *eredő* szerkezetétől függ, hogy van-e, ill. mekkora az eredő

mágnesség. Gyakran vannak *párosítatlan* elektronok $\Rightarrow$ *paramágneses* a részecske. (Paramágneses anyagot a mágneses tér vonzza; *mágneses tulajdonságokról kondenzált fázisokban: ld. később*)

Ha minden elektron párosított: diamágneses a részecske; (az ilyen anyagot a mágneses tér taszítja).

[Megj. A párosítatlan elektronok mágneses momentumának közelítő értéke: $S=n(1/2)$;

Emlékszünk a H-atomra: adott spinkvantumszámhoz kétszer nagyobb mágneses momentum tartozik, mint a pályamomentum esetén. Ezt a Landé-féle g-faktorral szokás kifejezni: $\mu = g[s(s+1)]^{1/2} \mu_0$

Szabad electron esetében $g = 2$, és általában is közel ez az értéke. Így:

$$\mu = \sqrt{n(n+2)} \mu_0$$

ahol μ_0 a Bohr-magneton, n pedig a párosítatlan elektronok száma.

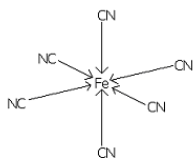
Példa: várhatóan mekkora a Cu^{2+} ion mágneses momentuma?

A Cu^{2+} ion elektronkonfigurációja: $[\text{Ar}] 3d^9 \Rightarrow$ egy párosítatlan electron, tehát $\mu = [1(1+2)]^{1/2} = 3^{1/2} \cong 1.73 \mu_0$]

Táblázat: számított és mért mágneses momentumok (μ_0)

Ion	párosítatlan elektronok száma	μ_{calc}	μ_{exp}
V^{4+}	1	1.73	1.7-1.8
Cu^{2+}	1	1.73	1.7-2.2
V^{3+}	2	2.83	2.6-2.8
Ni^{2+}	2	2.83	2.8-4.0
Cr^{3+}	3	3.87	~3.8
Co^{2+}	3	3.87	4.1-5.2
Fe^{2+}	4	4.90	5.1-5.5
Co^{3+}	4	4.90	~5.4
Mn^{2+}	5	5.92	~5.9
Fe^{3+}	5	5.92	~5.9

Most tekintsük fentről megint a Fe^{n+} -ionok komplexeit:

$\text{Fe}(\text{CN})_6^{4-}$ hexacianoferrát(II):

diamágneses, mert $3d^6 + 6 \times 2 = 18$ el. a Fe körül.

De: $\text{Fe}(\text{CN})_6^{3-}$: páratlan elektronszám, *paramágneses*.

Más a megfontolás a kristálytér-elméletben 14/1. ábra:

Csak a központi ion elektronjait tekintjük. Pl. egy d^6 konfiguráció oktaéderes felhasadása esetén, ha mind a 6 elektron az alsó szinten van $\Rightarrow$ diamágnesség; ha 1-2 elektron a felső szinten van $\Rightarrow$ párosítatlan elektronok, paramágnesség.

Komplexeknél (is) gyakori jelenség:

I.9.5. Izoméria

Alapelv: a kémiai összetétel (összegképlet) azonos, de:

1. Szerkezeti (konstitúciós) izoméria: az atomok *kötődése, kapcsolódási rendje* más.

2. Sztereoizoméria: az atomok *térbeli helyzete* más.

Két fajtája: a) geometriai izoméria, b) optikai izoméria.

Egy alappélda: diklóretilén, $\text{C}_2\text{H}_2\text{Cl}_2$.

1,1- $\text{C}_2\text{H}_2\text{Cl}_2$, ill. 1,2- $\text{C}_2\text{H}_2\text{Cl}_2$ szerkezeti izomerek.

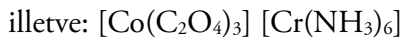
Az 1,2-izomernek viszont van *cis* és *trans* sztereo-(geometriai) izomerje. [Geometriai a konformációs izoméria: ciklohexán szék-, ill. kádformája, stb.]

Optikai izoméria. A kísérleti tény az optikai forgatóképesség: bizonyos anyagok a polarizált fény síkját elforgatják. Alapmodell a szerves kémiában: CHXYZ, két tükörképi pár: *enantiomerek*. Nevezetes: cukrok, aminosavak,...

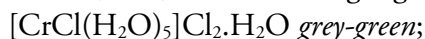
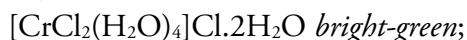
1. Szerkezeti izoméria komplexeknél

koordinációs, hidratizoméria, stb.

1a) Koordinációs: (viszonylag speciális)

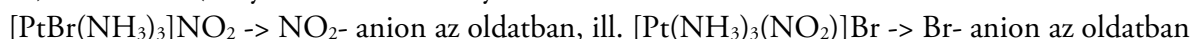

1b) Hidrátizoméria: nevezetes a $\text{CrCl}_3 \cdot 6\text{H}_2\text{O}$

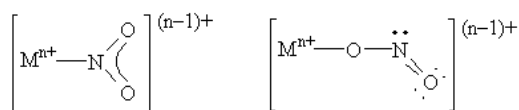
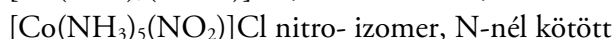
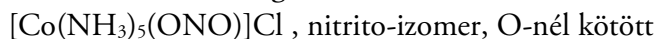

$[\text{Cr}(\text{H}_2\text{O})_6]\text{Cl}_3$ *violet*. Igazolás: AgNO_3 -tal titrálva, csak a külső klorid-ionok adnak csapadékot! (Hasonló volt fentebb: $\text{CoCl}_3 \cdot 6\text{NH}_3$, itt víz helyett ammonia ...)

1c) Ionizációs: (melyik ion kötött, melyik van oldatban:

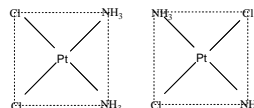

1d) „Kötődési” (*linkage*) izoméria:

2. Sztereoizoméria komplexeknél

2a) pl. *cis*-*transz* izoméria: $\text{PtCl}_2(\text{NH}_3)_2$ (a **cisplatin** rákellenes gyógyszer!)

2b) Optikai izomériakomplexeknél: pl. *The absolute configuration of* $[\text{Co}(\text{en})_3]^{3+}$ (en = etiléndiamin)

